

Андрій
Бондар

І ТИМ, ЩО В ГРОБАХ

І ТИМ, ЩО В ГРОБАХ

Андрій Бондар

І ТИМ, ЩО В ГРОБАХ

Видавництво Старого Лева
Львів — 2016

УДК 821.161.2-3
ББК 84(4УКР)
Б81

Андрій Бондар

Б81 І тим, що в гробах [Текст] : мала проза / Андрій Бондар — Львів : Видавництво Старого Лева, 2016. — 176 с.

ISBN 978-617-679-304-5

Збірка малої прози А. Бондаря — яскраве відображення суб'єктивних, дуже особистих вражень автора. Це підслухані історії та розмови, галерея небанальних сюжетів про звичайне життя пересічних людей. Але крізь цей химерний калейдоскоп спостережень раз по раз виринають нетривіальні, такі, на перший погляд, непоєднані образи, як-от смішний і трішки недоречний Папа Римський на Святошині, тб-серіальний комісар Рекс і навіть наймудріша з мишей.

Саме тому «І тим, що в гробах» припадає до душі навіть найвибагливішим читачам.

УДК 821.161.2-3
ББК 84(4УКР)

Андрій Бондар © текст, 2016
Ганна Улюра © передмова, 2016
Тетяна Омельченко © обкладинка, 2016
Видавництво Старого Лева © 2016

ISBN 978-617-679-304-5

Усі права застережено

Дмитру Сергееву, людині з великим серцем

Труднощі перекладу зі споріднених мов

Немає прохання підступнішого за «зрозумійте мене правильно, будь ласка». Чиста риторика, ритуал і етикет: на результат ніхто і не сподівається, до нього ніхто і не докладається. Хіба що у своєму прагненні зрозуміти іншу людину ми почнемо адресувати до неї правильні запитання.

Занадто песимістично звучить? Ок. Переформулюю, метафоризую, прогуляймося під крапельками.

Побутова дрібничка із XVII сторіччя. За венеційське дзеркало одна родина сплатила вісім тисяч ліврів, а за придбану того ж часу картину Рафаеля – три тисячі. Ясно, що дзеркала тоді були дорогою забавкою. Але подивімося ще й так: нам пропонують високохудожні, естетично довершені, глибоко змістовні художні твори, а оберемо ми те, в чому зможемо побачити себе, впізнати себе і – хіба не варіант? – помилуватися собою. І охоче за це впізнавання-себе заплатимо.

Свою інакшість людина поділяє з усім існуючим, свою несхожість вона поділяє з усім живим – це основа унікальності людини. Я наразі зверну на «поділяє» і вам раджу. Так просто все насправді. Наш голос, наше

тіло – це те, що ми є. Що говорить наш голос і що робить наше тіло – це те, хто ми є. Якщо скористаємося шансом говорити і робити.

І тим, що в гробах. Продовження цитати пам'ятаєте? ...життя дарував. Це з акафіста до Воскресіння. Власне, воскресіння. Власне, отримане в дар життя. Нерівнозначний обмін, до якого нас усіляко в цій книжці спокушатимуть. І варто спокусі піддатись...

У новелці з такою назвою жінки купують м'ясо до святкового столу, ретельно його вивчаючи, порядні-бо господині – і не інакше. Буквальна повсякденно-побутова природність. Троє у смертельно серйозний спосіб вивчають шматки мертвої плоті. Просто святковий обід наближається, а не таїнство. Фізіологічний нарис: там куплене м'ясо окремо і покупець окремо; як зрештою і планувалося, бо чітко у світі різняться ті, хто є м'ясом, і ті, хто м'ясо споживає. Хоча не так вже й чітко. Спожите м'ясо стане зрештою м'язами і тлущем споживача. Ок, занесло. Це взагалі не фізіологічний нарис. Жодну з історій чи замальовок Андрія Бондара читати прямо не можна, просто не вдається – він тонкий майстер підтексту. Зануритесь – і оговтатися не встигнете. Отже, троє жіночок купують м'ясо для великоднього столу, три постаті височіють біля входу в морозильник/печеру й у повній тиші – «м'ясо любить тишу» – чекають благодаті. Тут до них уже сміливо приєднується розповідач: на нього з м'ясного прилавка також щойно глянула вічність... Скільки історій нам тут розказали зараз? Memento mori – один. Жінки на закупах – два. Свідки Воскресіння – три. Natura morta – чотири.

Яловиче серце і Серце Господнє – тут абсолютні синоніми. Тому що є той, хто може засвідчити їхню символічну тотожність (читай: розповідач). І немає голосу тієї, яка скаже про розбіжність – мовчазні жіночки мовчать за вищим планом. Точніше, вони намагаються говорити: «Три серця і вим'я», але тут же їм підкажуть правильне: «Три серця і вим'я в ім'я всього святого». Тоді я маю кілька запитань до кожної історії: м'ясо уособлює життя, бо здатне «пережити» мить безпосереднього помирання тварини? І хто тут взагалі м'ясо?! Свідки великого таїнства мовчать, бо їхні слова все одно будуть трактовані як заманеться? І хто тут так легко узурпує задеклароване за Спасителем право словом життя дарувати, говорити за інших?!

Цю книжку варто почитати як негучну і ненав'язливу проповідь. Проповіді насправді дуже рідко дають прямі відповіді. Добрі проповіді не дають взагалі, тільки ставлять запитання. Ця проповідь – добра. Такий собі по-хорошому гемінгвей-стайл. Легка одинока оцінність в кінці (ну, от бодай приплюсувати себе до трійці аматорок м'яса). І то обов'язково у фіналі, щоб не порушити легку таку ж елегантність попередньої розповіді. Легкий намул притчі. Все тут – тривіальні картинки, дрібні спогади, необов'язкові спостереження; ця дрібязковість, певна річ, хибна, але замилуватися нею можна, що вже там. Кожен твір збірки – подія: стається щось, що відразу і не зафіксуєш, але люди відтак міняються. Не так. Точніше: будь-яку подію в цій книжці описано апофатично. Все, що тут відбувається, не має до реальності того, хто розповідає і про що розповідають, прямого стосунку. Справжні історії

треба шукати десь поруч. Ні, от ви насправді б подумали, що Андрій бідкається, що в хаті немає мишей і без них стало якось незатишно? Ділиться своїми переживаннями за долю тб-серіального комісара Рекса? І розповідає нам, що ніц не відчув, убивши комара?.. Він договорує за своїх героїв і негероїв, а ми за них думуємо. Все чесно, хіба ні?

...з того ж акафіста виринає ще одна цитата: і рукописання, що було на нас, загладилося. Ті, що встануть з гробів до нового життя, матимуть нові слова для вжитку і чисті книги долі. Право говорити за них наразі – не узурпація їхньої мови, а демонстрація: ресурс німоти також обмежений, безмовність провокує лише пафосне (само)замилування. Той, хто промовчав – той зник/помер. Оживити його можна також словами – суто магичний акт, подібне до подібного. Лікувати чужу німоту власною безмовністю... От таке скажу. Цим автор цієї цікавезної – тим зокрема і цікавезної – книжки і займається. Він шаманить – натхненно і здебільшого безрезультатно. А що таке? Магія врешті-решт гарантій нікому не дає, навіть шаманам.

Цю невеличку збірку коротких замальовок, новел і есеїв я щиро раджу читати як переклад. І не тільки тому, що автор «І тим, що в гробах» – Андрій Бондар. Книжка ця за змістом і посланням – адаптація, переклад зі споріднених мов. Раз за разом тут: з їхньої мови – нашою, з вашої – їхньою, з моєї – вашою, з нашої – моєю (так, ідеться про відповідні чотири розділи книжки). Напозір вони – ці ваші, їхні, наші і мої мови дуже схожі. Але «фальшиві друзі перекладача» то там, то тут провокаційно виринають. І тоді вже треба

детально коментувати у трьох десятках пунктів, що то любов, скажімо. А ще – ретельно пояснювати собі чужі жарти (мамо рідна, а якщо Кафка – то насправді смішно?!) і коментувати власні (я ніколи більше не почую «Два кольори» Павличка інакше, ніж пісню про український дзен безсилового мамія!). І тоді, до прикладу, в холерично смішній замальовці про страждання недосвідченої перекладачки з української мови (там щонайменш 12 історій розказано на півсторінки тексту, гляньте!) випадє прочитати одну з тих самих історій. Про тривале марудне кохання до носія тієї незрозумілої української мови, для розмови з котрим так довго і відчайдушно вона шукає привід глупої ночі – бо колись із ним зустрічалась і спала... Помилки тлумачення тут, до речі, більше скажуть про спостерігача, ніж про об'єкт спостереження. Мови існують на знак не для віруючих, але для невіруючих... Хоча ні, це вже з іншої опери.

Пункт перший до обговорення – мова-донор («Вони-Ми»). За кого тут говорять? І про кого тут говорять? А до кого?

Я згадала кумедну сценку. Дівчина переказує байку, яку записав Драгоманов: чоловік сидить на дереві і чує, як радяться вовки – хтось задерє теля, хтось ягня, а хтось уважного слухача. Щойно відбулася дискусія про недостовірного оповідача, тож дівчині адресують запитання: «Хто нам розповів цю історію, якщо єдиного свідка задерли вовки?». Та тоном ображеної відмінниці: «Сказала ж! Драгоманов!». Драгоманов, скажу я, легко відбувся. Мене-от заворожила, наприклад, сумна доля уважного слухача... До чого

це? Просто перші три частини збірки — це підслухані історії і розмови. Це ґалерея і часом навіть паноптикум. Це щире намагання розказати небанальні сюжети про тривіальне життя ординарних людей. І, може, воно й непогано, що герої цих частин навряд ту книжку читатимуть: і комусь ще пощастить вижити, сховавшись у густому гіллі лісів під Києвом. Занадто вже людські ці їхні історії, саме так, занадто людські. І занадто часто повторюватиме тут той-хто-говорить-за-них: «Я вам не чужий. Не дивіться так». Але не так часто, щоб у це повірити.

Спочатку варто почитати про діда Тодося і його безкінечну поему. І жарт про те, що треба щось зробити (от всерйоз про це вже й не скажеш — засміють, а не засміються). І збагнути, що щось стається саме тоді, коли не стається нічого: помирає комар, зникає консьєржка, Ольга палить не той Коростень, Синички ладнають якісь генератори. Ми чуємо і бачимо неправильно, нам зараз все перекладуть — про що там насправді Петрик П'яточкін співає? Чи він щиріший і перспективніший за Павличка?.. Хто все це має почути, коли ми такі самі «типові пасажири». Ну дарма ж, Андрію, ти так образився, коли нерозумний хтось дорікнув: «Ти не напишеш роман»? Романіст може бути, а може і не бути успішним колекціонером — і то переважно колекціонером власних великих проз. А тут наче нічого й не сталось — а склалася колекція, ба архів уважних слухачів. І можна не митися, якщо пишеш геніальну поему. Пам'ятати про тебе все одно будуть в найкращому разі як про постачальника неїстівних цукерок... Говори, говори, говори... Спілкування з Іншим

відбувається за рецептом: я говорю до тебе, коли говорю за тебе, але я не говорю з тобою. Люди-артефакти. Це і є вони.

Якийсь либонь незапланований візіонерський ефект. Розуміємо: тієї миті, коли ти припиниш міфологізувати банальне та повсякденне, складно перекодувати очевидне і ритуалізувати профанне, ти маєш нарешті шанс примиритися з тим, що деякі речі, окрім зовнішнього (мовчання!), нічого за собою не мають (бракне не слів, а голосу!). Тож таке мовчазне ми – це просто (за) багато Я, га?

Люди Бондара мучать одне одного через всякі дурниці: невдалі жарти, занадто легку смерть, безкінечні ігри, ритуали, сенс яких давно забувся, а зміст вичерпався... При цьому важливі не самі дрібниці, а бажання людей мучити одне одного. Щоб величезні пам'ятники Ісусові прикрашали посполиті землі, а країною кермував асенізатор, бо тільки так і можна запобігти ентропії. У спробі означити колективне розповідач весь час зривається в описи і замилювання сакральним. Іронічні, ба саркастичні описи – тут це лише свідчення того, що матеріал залишився непрозорим. Якщо з «до кого я говорю?» – то більш-менш ясно, то «про кого я тут говорю?» – питання відкрите і страшенно незрозуміле. Щоб самовідтворюватися, те «ми» має лишитися непрозорим. Як той старий будинок, який покинутий тільки тепер, але навічно залишається фортецею, притулком. І стоїть похоронна процесія, бо «далі боїться йти». Чого ж тепер уже боятися?.. В цій книжці стільки мертвих! «Моїх» мертвих. Спогади, слова і переживання делегуються мертвим – вони

не ті, хто поруч, вони і є Ми (і точно більші за Я-ідентичність). Є чого боятися.

У збірнику, здається, немає жодного прямого запитання. Тебе так зачаровують Інші, то спитай у них те, що тебе цікавить, так-ні? Хоча точно «ні». Є таке, менти домахуються, чи розповідач бува не є власником газових балонів, а батько в малолітнього персонажа питається, чим той займається за зачиненими дверима. Дорослий громадянин відбрешеться, а малолітній прихильник онанізму збреше: «Мені погано». Та він брехло не менш талановите за того кабельника, що Януковичу тб-систему з порнухою і мультиками встановлював! Дорослий шукач відповідей у цю мить натомість і скаже тільки правду: на будь-яке пряме запитання адекватною є одна реакція: мені погано. І «нічого, крім гігантської і всеосяжної самотності Бога, який уже зовсім нічого не розумітиме». Бо єдине тут нагальне питання відповіді не має: хто говоритиме за мене, коли я говорю за Іншого?

Пункт другий щодо перекладу – мова-реципієнт («Він-Я»). Це четверта, остання частина книжки – сума. Якщо говорити за інших і до інших здається складним і непередбачуваним, то це лише тому, що навіть уявити важко, як це говорити з іншими. І до себе. Зрозуміти мене правильно! – А сам ти себе розуміти хочеш?

Той-хто-говорить в «І тим, що в гробах» – така саме непрозора збитковість невідомого. Попри те, що кожен твір написаний від Я і начебто завжди переказує суб'єктивні, навіть дуже особисті враження – це в жодному разі не тексти про Я. Я тут просто немає. Воно щире і навіть беззахисне, але не автобіографічне,

правду кажучи, і вже точно не сповідальне. Яка сповідь? Коли трішки спадають маски, за роботу береться кемп і кітч (от ще в чому Бондар майстер, аплодую). Він же від тих, хто мовчить, не різниться. Хіба на рівні символіки: як серце Христове від серця яловичого. Світ загрожує йому, точніше – колись зробив йому боляче і тепер Той живе передчуттям: це повториться. Тому треба збагнути Іншого, він – твій ворог (тож кричи голосніше: «Я вам не чужий», може, і повірять/повіриш). Інституції, ритуали, ігри, закони – він вивчить усе, він уміє все бачити: бути вправним резонатором – це спосіб збереження-себе. Він смішний і трішки недоречний, як Папа Римський на Святошині. І молодий письменник у натовпі, який відчуває цієї митті таке неподобне єднання з повноважним представником Бога на землі. Потім представник Папи Римського на Святошині попростує до «Фуршету» на закупи: з ним – «слова, слова, слова, які ніхто не використає проти». Зрештою, його безпосередній адресат – наймудріша з мишей. Чого ще бажати?.. Архіваріус з обмеженими рубриками: «гірше», «ще гірше», «найгірше».

Тільки знаєте, це не самообмеження. Ця книжка, на перший погляд, ніжна, елегійна, сумна; а як придивитися – жорсткі і безжалісні роздуми про насилля. Будь-який переклад – це примус до співпраці. Будь-яка комунікація, взаємодія між людьми і *natura morta*, так само і поміж людьми-*натураморта* – це принука. Є спосіб її уникнути, нам тут підкажуть. Через реалізовані можливості: у моєму житті вже немає можливого, я живу можливим чужих життів... А миші цього року, бач, не з'явилися.

Бо так усе просто насправді. Про тебе говорять, до тебе говорять — ти говориш до когось, ти говориш про когось. І цієї миті ми говоримо один за одного, забувши про відчайдушну унікальність нашого Я. Хто і що — голоси і слова — зливаються в повідомленні, яке варто почути, — і гоп! — зненацька ти «зрозумієш себе правильно, будь ласка». І, може, в дзеркалі відіб'ється котрийсь з юнаків Рафаеля, хтозна?

Ганна Улюра

*Якщо чайки летять за траулером, то це тільки тому,
що вони чекають, що сардини викинуть у море.*

ЕРІК КАНТОНА,
НАПАДНИК «MANCHESTER UNITED», 1995

I

(ДІД ТОДОСЬ)

Дід Тодось не любив митись і ніколи не мився, бо йому, мовляв, не дозволяли цього робити лікарі. Він доводився мені двоюрідним дідом, тобто був братом мого діда з батькового боку. Хтось кликав його Тодосієм Лазаровичем, хтось – Феодосієм Лазаревичем, батько звертався до нього «дядя», а поза очі, як і всі мої родичі, використовував звичне й найбільш відповідне – «дід Тодось».

Дід Тодось приходив до нас у гості зазвичай раз на тиждень, приносячи у своїй безрозмірній кишені засмальцьовані карамельні цукерки. Їсти ми їх не наважувалися, бо виглядали вони, м'яко кажучи, підозріло. За зовнішнім виглядом обгортки рік вироблення цих ласощів було виявити неможливо, однак ми здогадувалися, що вік їх приблизно збігається у часі з днем народження мого старшого брата. Трафні цукерки деякий час тулилися один до одного на кухонному столі, а потім безжально викидалися маминою рукою до сміттевого кошика.

Дід Тодось приходив пограти з моїм батьком у шахи. Шахістом він був відверто слабким. Аби якось потішити старого (мабуть, з поваги до його пристойного віку), тато здавав йому кілька партій. Старий неймовірно голосно реготав від радості. Коли ж його дух унеможливлював даліше перебування у квартирі, батько починав безжально трошити хитромудрі захисти нашого нечистоплотного Капабланки, чим наближав мить його благословенного відходу. За тиждень дід Тодось приходив знову, і знову нам усією родиною доводилося переживати хімічно-бактеріологічну атаку, висунувши на передні шахові позиції наші найкращі гросмейстерські сили – батька, який доводився йому найближчим родичем.

Може, й не варто про нього згадувати, але він був справжнім діамантом мого дитинства, людиною, від якої завжди тхнуло немитим дідуганом та якоюсь підпільною історією. А може, не мився він тому, що боявся змити із себе історію? Можливо, кожний шар бруду був новим культурним шаром якоїсь невідомої археологічної культури і тому не підлягав очищенню, тобто знищенню. Він чудово складав собі ціну, бо усвідомлював свою унікальність. Підпільна людина Достоєвського, ніцшеанський *Übermensch*, людина без властивостей – ось ким без перебільшення був мій дід Тодось.

Естетика його життя була не лише послідовно антирадянською, а й послідовно антисупільною. І не тому, що він якось особливо пристрасно не любив людей. Такі людські емоції, як пристрась, жага, кохання або ненависть, узагалі були йому невластиві. У тридцяті

Кінець безкоштовного
уривку. Щоби читати
далі, придбайте, будь
ласка, повну версію
книги.